

УДК 78.072[Шамаєва:303.436.2]:78.071.1[Косенко](477)(045)

ТАРАНЧЕНКО О. Г.

Таранченко Олена Георгіївна, кандидатка мистецтвознавства, доцентка, професорка кафедри історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (Київ, Україна).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8038-8927>

У ДІАЛОГАХ ЗІ СПАДЩИНОЮ МАЙСТРІВ: ВІКТОР КОСЕНКО В ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КІРИ ШАМАЄВОЇ

Розглянуто джерелознавчий доробок К. Шамаєвої – однієї з дослідниць архівної спадщини класика української музики ХХ століття, композитора, піаніста, педагога Віктора Косенка. Визначено актуальність архівно-пошукової праці та джерелознавчих студій К. Шамаєвої, присвячених життєтворчості В. Косенка. Встановлено їхнє місце і значення у розвитку сучасного пізнання доробку композитора. Підкреслено, що в такому ракурсі діяльність мисткині ще не була об'єктом окремого наукового вивчення. Констатовано, що дослідження К. Шамаєвою архівної спадщини видатних майстрів перетворилося в її науковій, педагогічній, просвітницькій діяльності на своєрідний багаторічний науковий проєкт. Проаналізовано його основні складові, виокремлено найважливіші етапні джерелознавчі публікації К. Шамаєвої, в основу яких покладено принцип «правди факту». З'ясовано, що одне з пріоритетних місць у наукових зацікавленнях мисткині, її архівних пошуках належить спадщині В. Косенка. Розглянуто косенкознавчі праці К. Шамаєвої різних років. Встановлено, що в результаті ретельних пошуків, вивчення й опрацювання матеріалів, листів і спогадів з особового архіву В. Косенка та інших архівних зібрань музикознавиця ввела до наукового обігу маловідомі факти й документи. Вони відкривають перспективу об'єктивного осмислення спадщини митця, його біографії, композиторської творчості, позбавлених міфологізму та схематизації. Підкреслено значення віднайдених та опублікованих К. Шамаєвою фактів, зокрема, вилучених з існуючих видань фрагментів листів В. Косенка до дружини, що розкривають трагічну напругу життя митця, складний світ його почуттів і переживань, силу духу, моральні чесноти. Вони є безцінними документами історії, в яких резонує сучасна В. Косенку епоха, по-новому постає світ його музики, потужний образ Майстра, Людини, Музиканта.

Ключові слова: джерелознавчі дослідження Кіри Шамаєвої, життєтворчість Віктора Косенка, архівна спадщина композитора.

Постановка проблеми. Знаменною тенденцією сучасного українського музикознавства є посилений інтерес дослідників до спадщини історичних особистостей, аспектів їхньої діяльності, призабутих чи не вивчених документів і фактів. Заклик «Ad fontes» («До джерел»), який закономірно поставав у переломні моменти національної історії, особливим чином актуалізувався в нинішні постколоніальні часи. Дискурс культурної ідентичності став одним із визначальних стратегічних напрямків гуманітарних наук і мистецької практики. Адже музична спадщина видатних майстрів, вступаючи в діалог із нашим буттям, збагачує

© О. Г. Таранченко, 2022.

DOI: 10.31318/0130-5298.2022.48.288434

універсальним духовним досвідом, формує нові смисли, утверджує високі естетичні й моральні ціннісні орієнтири. Пізнання і збереження такої спадщини, духовного досвіду митців різних поколінь, відновлення тягlosti традицій на історичній вісі «минуле – сучасне – майбутнє» стало нині змістовою домінантою багатьох музикознавчих праць, зокрема, джерелознавчих розвідок. Вони присвячені як невідомим, так і знаковим особистостям класиків національної музичної культури ХХ ст. Серед них – унікальна постать видатного композитора, віртуозного піаніста, педагога Віктора Косенка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне косенкознавство має значні набутки. Розгортаючись із кінця 1930-х років, воно пройшло кілька етапів розвитку, віддзеркалюючи тією чи іншою мірою складний процес становлення музикознавчої науки цієї доби в Україні. Нині доробок науковців, присвячений життєтворчості В. Косенка, репрезентовано окремими науковими виданнями монографічного типу, кількома збірниками наукових статей, публікаціями у періодичній пресі. Оприлюднено епістолярні матеріали, спогади сучасників, зібрані свого часу зусиллями дружини й близьких композитора. Видано нотні тексти, зроблено численні аудіозаписи творів митця. Вагому роль у процесі формування і розвитку наукового косенкознавства, популяризації музики Майстра, відіграє діяльність новоствореного меморіального Музею-квартири В. С. Косенка в Києві. Продовжуючи кращі традиції родини композитора, він перетворився на центр вивчення та поширення спадщини митця, а зібрані нові біографічні факти й відомості доповнили масив першоджерел сучасного косенкознавства.

Мета публікації. Існуючі архівні документи, знання й досвід їхнього опрацювання становлять, хоч і вагомий, проте далеко не вичерпний корпус джерельних матеріалів як першооснови сучасного наукового осмислення постаті Віктора Косенка, його спадщини. Поряд із загальновідомими, опрацьованими науковцями документами стосовно життєтворчості композитора, ще й досі існують численні знаки запитань, неточності, «білі» сторінки його біографії, родоvodu. Свого часу ці лакуни утворилися внаслідок відомих політичних умов, цензурних заборон, відсутності сімейного архіву, неповноти особистих і рукописних матеріалів.

Довгий період недостатньо вивченим і малодоступним залишався епістолярій Віктора Косенка. Частину опублікованих листів значно скоротили й «випрямили» на догоду ідеологічним нормам часу. Ще не укладено згідно з сучасними вимогами повну нотографію композитора. Донедавна малодоступним був рукописний нотний архів митця. Чекає своєї черги серйозний текстологічний аналіз нотних партитур. Усе це значно утруднює створення справжньої наукової біографії композитора, об'єктивного пізнання/розуміння істинної глибини та універсальності його особистості. А відтак потребує ширшого залучення науковців, об'єднання зусиль багатьох дослідників.

Останніми роками ця справа дещо зрушилася завдяки зацікавленості сучасних музикознавців і виконавців. Проте наявний комплекс невирішених проблем передбачає більшу увагу науковців, звернення до існуючого досвіду та подальше глибоке опрацювання архівних першоджерел. Одним із провідних музикантів-дослідників спадку митця, ентузіастів популяризації та вивчення його музики впродовж багатьох років є професорка Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, докторка мистецтвознавства Кіра Іванівна Шамаєва.

Виклад основного матеріалу. В когорті провідних професорів – вихованців Київської консерваторії (нині НМАУ), які з честю уособлюють високе звання представників київської школи музикантів, К. Шамаєвій належить помітне місце. Доля обдарувала її від природи піаністичним талантом, наділила гострим розумом, працездатністю, сильним характером. Багато років плідно працюючи на кафедрі

загального та спеціалізованого фортепіано *alma mater*, К. Шамаєва виховала чимало студентів, які сьогодні вже самі стали відомими виконавцями, науковцями, педагогами. У напрузі й круговерті звичної щоденної викладацької роботи з її радощами, надіями, хвилюваннями, а часом і розчаруваннями, К. Шамаєва не втратила головного – допитливості, жаги пізнання музики, професіоналізму.

У цьому її спосіб життя перегукується з тими діячами культури, зміст і сенс буття яких видатний філософ Сергій Кримський визначив формулою «діяльність – дух – культура». Тих, для кого потреба самореалізації перетворилась на необхідність усвідомленої культуротворчої праці, осяяної духом постійного творчого неспокою, небайдужістю громадянської позиції. Надійною запорукою на цьому нелегкому шляху стали моральні чесноти, якими щедро наділена К. Шамаєва: сумління, порядність, невтомність, готовність без гучних слів допомогти, що часто обертаються на «забудькуватість» щодо себе в побуті та життєвих благах. І водночас – непохитність власних принципів, непримиренність до неуцтва, неправди й лицемірства.

Усе це закладалося колом спілкування, середовищем, у якому формувалась індивідуальність мисткині. Воно означено іменами знаних науковців, лікарів, громадських діячів, музикознавців, відомих піаністів. Серед них – сім'я академіка Олександра Богомольця, видатні композитори Левко Ревуцький, Борис Лятошинський, Костянтин Михайлов, музикознавці Леніна Єфремова, Надія Горюхіна, піаністи Оксана і Наталя Холодні, Борис Милич, Григорій Курковський, Всеволод Воробйов, Римма Голубєва, Ігор Рябов і багато інших. «Ми навчались у Майстрів музики професії, культури, філософії життя, спілкувались з ними і з багатьма товаришували. Їм наша пам'ять, любов і подяка»¹, – підкреслює К. Шамаєва. Їхній досвід, ерудиція, ідеї стали своєрідною «ниткою Аріадни», яка надихала і вела її дорогою пізнання таїни Творчості, Краси, Культури. Не випадково більшість із цих постатей визначила згодом предмет наукових зацікавлень К. Шамаєвої. Дослідження їхньої архівної спадщини окреслило чи не найголовніший вектор творчої діяльності мисткині.

Така спрямованість визрівала ще з періоду навчання в консерваторії, коли її заповонила архівно-пошукова робота, перетворюючись на систематичну багаторічну працю. В її особі поєдналися невтомний пошуковець, науковець, музикант, палкий просвітител. Результативність архівної діяльності реалізовувалась у доповідях на наукових конференціях, поширювалась на укладання концертних програм, що включали віднайдені нею маловідомі твори, вступні слова до них. Також продовжувалась у не менш важливій роботі зі студентами в класі, численних улюблених нею формах діалогів-бесід про музику та її майстрів за роялем, постійних відрядженнях до різних міст України. Як науковець К. Шамаєва еволюціонувала від перших окремих емпіричних публікацій через заглиблення й розробку актуальних питань становлення та розвитку музичної освіти в Україні у кандидатській і докторській дисертаціях – до персоніологічного підходу в пізнанні полікультурного національного музично-історичного процесу на різних етапах його розгортання.

Чимдалі глибше занурення у цей духовний космос, оприявлений іменами музикантів-майстрів укладалось, за висловом К. Шамаєвої, в усвідомлення «соборного єднання», «присутності всіх минулих поколінь серед нас, у нашому сьогодні»². Тим самим її дослідження все більше кореспондували з сучасним

¹ Шамаєва К. Передслово // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип. 30: Зі спадщини майстрів. Книга перша / ред.-упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2003. С. 5.

² Шамаєва К. Від редакційної колегії // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип. 101: Зі спадщини майстрів. Книга друга / ред.-упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2013. 496 с.

дискурсивним підходом розуміння цілісності, тягlosti розвитку музики. А сутність явищ, подій, особистостей Майстрів, їхні «біографічні історії» увиразнювались на тлі пізнання широкого культурного контексту.

Окрему увагу привертають упорядковані нею наукові збірники «Зі спадщини майстрів» у двох книгах (Київ, 2003, 2013). Опубліковані з нагоди ювілейних дат заснування Київської консерваторії (НМАУ ім. П. І. Чайковського), вони демонструють ще один різновид підходу до зібраних джерельних документів і напрямок їхнього опрацювання мисткинею. Зазначені роботи – втілення значущого і, в певному сенсі, унікального багаторічного авторського творчого проєкту К. Шамаєвої. Такі книги стали своєрідним «вінком пошани» видатним вітчизняним музикантам, чий імена пов'язані з нашою Alma Mater. Зібрані тут матеріали репрезентують специфічний корпус нарративних джерел. Це – неопубліковані, часто неординарні за глибиною та оригінальністю думки, наукові етюди, історичні нариси, мемуари, автобіографічні записки, листи, сторінки нотних рукописів, методичні розробки. Крізь них ніби зазвучали живі голоси Майстрів, їхня непідробна авторська інтонація. За рядками рукописних текстів постала складна драматична епоха, яка віддзеркалилась у колізіях, перипетіях життя музикантів, їхніх взаєминах із реальною дійсністю.

Кожен зібраний артефакт, за задумом К. Шамаєвої, спеціально подавався в первісному вигляді, без редакторського втручання. Тим самим набував значення вагомого документа доби. Комунікативна функція такого документа посилювалась завдяки включенню до книги змістовних, ємних коментарів нинішніх дослідників, сучасників обраних персоналій. Так утворювався діалог поколінь, епох.

Слід зазначити ще одну прикметну рису, притаманну джерелознавчій праці мисткині. Музикант із чутливим слухом, вона вміє розрізняти й фіксувати голоси героїв своїх розвідок, їхню інтонаційну палітру. Скажімо, голос Надії Горюхіної відчутий нею як «впевнений, сповнений змістової значущості, дещо повчальний – це говорить метр аналізу музичних творів, філософ музики»¹. Тоді як «мовленнєвий тон Вадима Червова – чіткий і вивірений, який де в чому контрастує з темпераментом та емоційною збудженістю його виконавської манери»². Зовсім іншим є «тон голосу Оксани Холодної – внутрішньо спокійний, дещо притишений, але за ним встає неосяжний світ глибоких музично-культурологічних асоціацій»³. Таким чином, у підсумку К. Шамаєва оприявлює не тільки штрихи до портретів Майстрів, а й прокреслює крізь їхні тексти окремі характерологічні риси музикантів. У такий спосіб досягається важлива мета – у складному поліфонічному плетиві різножанрових текстів, на перетині імен, ідей і подій виразно проступає постать Майстра як осердя і сенс музичної культури.

Крок за кроком вибудовуючи поле архівно-пошукової діяльності, К. Шамаєва і сама зростала як дослідник, музикант, джерелознавець. Упродовж десятиліть поступово визначались її наукові зацікавлення, пріоритети, розширювалось коло імен та осіб героїв. Дослідниця віднаходила нові та переосмислювала знайдені нею раніше документи, факти, поглиблювала їх сучасними даними. Та незмінною залишалась велика шана до Майстрів, спадщину яких вона вивчала.

Серед центральних постатей у джерелознавчому доробку К. Шамаєвої – видатний український композитор сучасності Борис Лятошинський. Йї належить

¹ Тимошенко О. С. Вступне слово // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 30: Зі спадщини майстрів. Книга перша / упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2003. С. 3.

² Там само.

³ Там само.

велика заслуга у висвітленні та розкритті сімейних зв'язків композитора, вивченні документів щодо середовища і культурного життя Житомира, в якому народився і формувався митець, постатей видатних діячів краю тощо. Було опрацьовано державні й приватні архіви, нотні колекції бібліотек Києва, Житомира та інших міст України. Ця невтомна праця стала необхідним внеском у розвиток сучасного лятошинськознавства.

Поряд із особистістю Б. Лятошинського у галереї шамаєвських «знаних житомирян» неабияке місце належить ще одному класику української музики ХХ століття, видатному музиканту, композитору, піаністу В. Косенку. Публікації, присвячені цьому митцю, можна охарактеризувати як палке прагнення дослідниці розкрити вкрай драматичне, часом із трагічним знаком, буття композитора, силу його таланту, відчутти В. Косенка як митця сучасного, унікального, чия життєтворчість ще не до кінця об'єктивно осмислена музикознавцями.

Аналізуючи доробок К. Шамаєвої, не можна не помітити, що в її працях головним є історичний факт. Видобування фактів методом ретельного і уважного опрацювання, аналізу, верифікації, зіставлення з іншими архівними зібраннями становить основу її джерелознавчих розвідок. Прихильниця «правди факту», вона не інтерпретує його відповідно до заданих схем, моделей. У цьому позиція К. Шамаєвої перегукується з науковими традиціями та надбаннями київської культурно-історичної школи.

Такими науковими настановами дослідниця оперувала й у вивченні творчого спадку В. Косенка. К. Шамаєва просувалась до осягнення постаті митця передусім через свою практичну діяльність піаністки, викладача. Досконале знання музики композитора спонукало до узагальнень у перших наукових розвідках. Поступово накопичені емпіричні набутки потребували заглиблення в документи, вивчення епістолярію, опрацювання наявної мемуарної літератури, пошуків додаткових джерел. Їхні зіставлення, з'ясування історичної достовірності, верифікація ставили перед науковицею додаткові питання, потребували серйозних розмірковувань, декодування свого роду «трикрапок» у біографії В. Косенка. Слід було подолати чимало труднощів у пошуках маловідомих архівних матеріалів, бути переконливою, наполегливою в обстоюванні власної дослідницької позиції.

Результати такої багаторічної праці успішно реалізувались під час підготовки до 100-річного ювілею композитора. К. Шамаєва була одним з активних організаторів цього святкування. Воно мало стати, на її думку, не черговою формально-урочистою акцією, а представити Віктора Косенка як митця унікального, сутолосного сучасності, в усій повноті його ліричного обдаровання. Цього вимагала й епоха 1990-х – років відродження і становлення держави, народження нової свідомості, нового ставлення до цінності особи Митця. Украй важливо було широко представити спадщину В. Косенка в концертних програмах, радіо- і телепередачах, публікаціях у пресі. Але не менш актуальним було спонукати дослідників до подальшої наукової праці, вироблення нового погляду на постать композитора, подолання звичних стереотипів і міфології щодо нього.

Вагому підтримку, розуміння й допомогу К. Шамаєва отримала тоді від нещодавно створеного в Національній музичній академії України Центру музичної україністики й особисто від його очільника, доктора мистецтвознавства, професора, завідувача кафедри історії української музики Івана Ляшенка. Спільними зусиллями 1996-го чи не вперше за багато років вдалось організувати й провести потужну наукову конференцію, присвячену 100-річчю від дня народження композитора-класика. Показово що вона відбулась у приміщенні квартири-музею В. Косенка. Сама атмосфера Косенкового дому, присутність членів його родини, близьких, відомих науковців, виконавців, музично-громадських діячів налаштували на творчий лад, загальну зацікавленість і піднесено-урочисте очікування чогось нового, незнаного.

Конференція, у якій взяли участь провідні музикознавці України, за інформативною насиченістю і науковою новизною стала справді безпрецедентною подією. Авторці даної статті, як учасниці тієї пам'ятної акції, добре запам'яталась її хвилююча, натхненна атмосфера. Вона була до краю сповнена проникливим ліричним диханням музики В. Косенка, відчуттям незримої присутності геніального Майстра. Тематика доповідей відзначалась глибиною постановки питань, фундаментальністю досліджень, спробою неординарного погляду на життєтворчість композитора, а головне – теплою та якоюсь людяністю пануючої інтонації у переважній більшості доповідей.

Головна мета подібних конференцій – привернути увагу до існуючих гострих проблем вивчення того чи іншого явища та шляхів їхнього практичного розв'язання, а також оприлюднити наукові набутки й інформацію у вигляді цілісного друкованого видання як результату колективних дослідницьких зусиль. Утіленням такої мети став збірник наукових статей за матеріалами конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Віктора Косенка. Його упорядником є К. Шамаєва. Невеликий за обсягом і тиражем, він є рефлексією на творчість композитора-класика, спробою з позицій кінця ХХ століття осмислити постать митця. Ідея втілилась у лаконічній назві книжки – «Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років» (Київ, 1997). Такий підхід «природно позначений новою “переоцінкою цінностей”, про що свідчать і матеріали конференції, в яких відчувається прагнення її учасників простежити складний шлях художнього осмислення композитором своєї епохи та художньо-образного втілення в своїх творах “емоціонального пульсу часу”»¹, – зазначав у передмові І. Ляшенко.

Як упорядник збірника К. Шамаєва структурує його зміст різножанровими матеріалами, що маркують напрямки й шляхи дослідження життєтворчості В. Косенка. Всі вони позначені науковою новизною. Серед них – аналітичні розвідки, статті, присвячені проблемам інтерпретації камерної музики композитора, маловідомі фрагменти спогадів дружини, ґрунтовні коментарі прийомної дочки митця до рідкісного фото В. Косенка у колі родини, спогади про композитора та незнані фрагменти з його листів. У збірнику подано цікаві розробки відомих музикантів, викладачів, музикознавців, присвячені проблемі інтерпретації камерних творів В. Косенка, розкриттю важливих етапів біографії і творчої діяльності митця. Зокрема, у розвідці О. Таранченко концертна подорож композитора на Донбас уперше розглядалась в аспекті проблеми «інтелігенція і час»². Непрості етичні питання осмислення творчості В. Косенка в сучасну нам епоху торкнув відомий композитор Ю. Іщенко³.

Своєрідний «зачин» збірника – стаття К. Шамаєвої «До біографії В. С. Косенка»⁴. В ній уперше оприлюднені маловідомі факти біографії композитора, які доповнили й по-новому висвітили існуючі знання про багатотрудне життя митця. Постає цінний масив опрацьованих К. Шамаєвою архівних документів, які на той час були зосереджені в квартирі-музеї композитора. Введення їх до наукового обігу, як зазначає авторка, мало на меті «доповнити і змінити нашу уяву про життєвий і

¹ Ляшенко І. Класик української музики (замість передмови) // Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років : зб. статей / упор. і ред. К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 3, 4.

² Таранченко О. Подорож В. С. Косенка на Донбас в аспекті проблеми «інтелігенція і час» // Там само. С. 34–39.

³ Іщенко Ю. Я. Роздуми про наслідки фестивалю, що не відбувся // Там само. С. 47–50.

⁴ Шамаєва К. До біографії В. С. Косенка // Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 5–17.

творчий шлях митця»¹. У статті представлено доти невідомі широкому загалу важливі факти щодо соціального стану й походження рідних композитора. Батька – військового в чині генерал-майора (з відомих причин це багато років із міркувань безпеки рідні ретельно приховували від сторонніх), родинних зв'язків матері, репресованого за радянщини старшого брата митця Олександра Степановича та ін. Розкрито епізоди з варшавського періоду життя, атмосферу буття Косенків у Житомирі. Раніше вилучені з опублікованих збірників листів, спогадів сучасників, ці безцінні свідчення по-новому оприявили постать композитора в реаліях і колізіях епохи. До того ж, прибрані з текстів особистісно-емоційні висловлювання, що фіксували душевні порухи митця у зверненні до дружини, нівелювали відчуття істинної глибини переживань Майстра, твореної ним музики. Це, як слушно зазначає К. Шамаєва, позбавляло раніше видані матеріали «характерної, трепетної ліричної ноти, людських бажань, сумнівів, душевної тривоги, роздумів, що чи не найкраще характеризують митця як людину, особистість і відкривають шлях до поглибленого вивчення його спадщини»².

Логічним продовженням статті була публікація фрагментів листів В. Косенка до дружини, які тоді зберігались у київській квартирі-музеї композитора по вулиці М. Коцюбинського, 9. Свого часу видалені з оприлюднених раніше епістолярних матеріалів, вони є чи не найважливішим документальним свідченням істинності драматичного буття композитора. В них, як у кінострічці, стрімко змінюються події, зафіксовано спричинені ними думки і почуття: складні реалії перебування композитора у Харкові, неймовірна напруга щоденної праці музиканта, переїзд до Києва, пошуки нових можливостей композиторського заробітку, постійне недоїдання, відчуття втоми, загострення хвороби. Чого лише вартий лаконічно згаданий В. Косенком у листі епізод із голодного київського життя 1932 року, коли він, украй виснажений, не роздумуючи віддає хліб нужденному знайомому, який завітав до нього, прямуючи на Донбас. За скупими рядками листів з усією силою постають висота духу, моральність В. Косенка. Наведені у збірнику реконструйовані фрагменти листів митця таким чином набули значення історичних документів.

Укладений К. Шамаєвою збірник, за інформативною вагомістю став, без перебільшення, справжнім раритетом. Уведені до наукового обігу факти додавали суттєві нюанси до портрету Майстра, спонукали до їхнього уважного наукового вивчення та інтерпретації. За неможливістю доступу до рукописного архіву композитора, в наступні десятиліття оприлюднені К. Шамаєвою архівні матеріали відіграли важливу роль у подальшому пізнанні спадщини композитора. Ними із вдячністю послуговувалась й авторка даної статті, готуючи власні наукові розвідки про В. Косенка, шукаючи ключ до розкриття таїни долі митця³, закономірностей і механізмів її розгортання.

Від початку 2000-х років і до сьогодні К. Шамаєва не припиняє косенкознавчих джерелознавчих студій. Спадщина композитора, поряд із питаннями музичної регіоналогії, історії музичної освіти в Україні, залишається одним із важливих об'єктів зацікавлення дослідниці. Серед результатів такої діяльності варто виокремити

¹ Шамаєва К. До біографії В. С. Косенка // Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 5.

² Там само.

³ Таранченко О. Віктор Косенко: Траєкторія долі митця // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського : Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття : зб. статей. Кн. 1 / упоряд. і ред. О. Таранченко. Київ, 2016. С. 31–52.

наукову працю «Митці. Освіта. Час. З архівних джерел»¹. У ній зібрано джерелознавчі розвідки К. Шамаєвої за період від 1980-х до початку 2000-х років, присвячені видатним діячам Житомира й Волині. Поряд із ними в галереї музикантів вміщено нарис «До біографії С. Косенка» (погляд із ХХІ століття)². Доповнений і розширений, він є новим варіантом авторської біографічної розвідки про композитора, спробою цілісного погляду на сукупність відомих і віднайдених нових джерельних матеріалів. Нарис щедро ілюстровано іконографічними матеріалами, вміщено копії окремих маловідомих особових документів, спогади сучасників про старшого брата композитора – Костянтина Косенка, які багато що пояснюють у біографії митця, його оточенні в житомирський період тощо. Вагомим доповненням до статті є розміщені в додатку вісім листів композитора до дружини, датовані 1928–1932 роками. У них містяться окремі суттєві факти, які розкривають колізії і події життя Майстра.

Небайдужа до національної культури, спадщини її митців, К. Шамаєва не припиняє опікуватися спадком В. Косенка. Як музично-громадська діячка, вона була серед тих, хто дбав про відкриття новоствореної експозиції меморіального Квартир-музею композитора. Від 2016 року музей набув нового статусу – філіалу Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України. К. Шамаєва порадами допомагає його науковим співробітникам, бере участь у конференціях, творчих вечорах, концертах у музеї. Власні міркування стосовно архіву композитора вона висловила у ґрунтовній доповіді на Всеукраїнській науковій конференції «Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття», одне з засідань якої було присвячено 120-річчю В. Косенка.

Вона опублікувала докладну статтю «З архіву Віктора Косенка»³. У ній подано стислу історію формування і функціонування архівного зібрання композитора. Звернуто увагу на потребу належного сучасного вивчення нотних матеріалів, зокрема, авторських маргіналій на сторінках рукописів, а також ретельного опрацювання меморіальної літератури, епістолярію, зібраних свого часу музикознавцем В. Довженком документів і нотографій митця. У статті наводяться цікаві архівні документи й факти, віднайдені К. Шамаєвою. Серед них – окремі листи до композитора його друзів, сучасників, тексти заяв, листки з обліку кадрів тощо. Цінними є лаконічні відгуки колишніх студентів і колег В. Косенка, записані свого часу К. Шамаєвою від Ф. Аєрової, Г. Курковського, Є. Столової, О. Колодуб.

Висновки. Пізнати митця – не тільки зрозуміти, відчутти реальний час, у котрому він жив, творив і який формував його світовідчуття. Насамперед – відчутти його музику, її живе дихання, декодувати глибинні сенси. Саме цьому, в руслі джерелознавчо-текстологічних пошуків, присвячено нещодавню аналітичну розвідку К. Шамаєвої, де розглядається цікавий цикл В. Косенка «24 дитячі п'єси для фортепіано»⁴. Його символічно-знаковий зміст, інтертекстуальність, жанрову специфіку ще належить розшифрувати й осмислити музикознавцям і виконавцям. Стаття К. Шамаєвої прокреслює одне з можливих інтерпретаційних вирішень твору,

¹ Шамаєва К. І. Митці. Освіта. Час. З архівних джерел. Житомир : Косенко М. Г., 2005. 136 с.

² Там само. С. 69–79.

³ Шамаєва К. І. З архіву Віктора Косенка // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 115: Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття. Книга перша. Київ, 2016. С. 53–68.

⁴ Шамаєва К. І. «24 дитячі п'єси для фортепіано» Віктора Косенка в контексті європейської культури // Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях : матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021. С. 244–246.

ніби запрошуючи до музикантського «діалогу за роялем» про В. Косенка, його епоху, естетичні цінності. Як результат, у дослідницьких студіях К. Шамаєвої постає яскравий образ Майстра-Людини Віктора Косенка. У її текстах через архівні дані відбувається свого роду «прирощення смислів» у джерелознавчому пізнанні насліддя композитора. Тим самим відкриваються перспективи усім зацікавленим дослідникам спадщини Музиканта для подальших наукових пошуків.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2022 року

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Іщенко Ю. Я. Роздуми про наслідки фестивалю, що не відбувся // Віктор Степанович Косенко : погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. Шамаєва К. І. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 47–50.
2. Ляшенко І. Ф. Класик української музики (замість передмови) // Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 3, 4.
3. Таранченко О. Г. Віктор Косенко: Траєкторія долі митця // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського: Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття : зб. статей. Кн. 1 / упоряд. і ред. О. Таранченко. Київ, 2016. С. 31–52.
4. Таранченко О. Г. Подорож В. С. Косенка на Донбас в аспекті проблеми «інтелігенція і час» // Віктор Степанович Косенко : погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. К. І. Шамаєва. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 34–39.
5. Тимошенко О. С. Вступне слово // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 30: Зі спадщини майстрів. Книга перша / ред.-упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2003. С. 3, 4.
6. Шамаєва К. Від редакційної колеги // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 101: Зі спадщини майстрів. Книга друга / ред.-упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2013. С. 4–10.
7. Шамаєва К. І. «24 дитячі п'єси для фортепіано» Віктора Косенка в контексті європейської культури // Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях : матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського 2021. С. 244–246.
8. Шамаєва К. До біографії В. С. Косенка // Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років : зб. статей / упоряд. і ред. К. І. Шамаєва Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. С. 5–17.
9. Шамаєва К. І. З архіву Віктора Косенка // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 115: Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття. Книга перша. Київ, 2016. С. 53–68.
10. Шамаєва К. І. Митці. Освіта. Час. З архівних джерел. Житомир : Косенко М. Г., 2005. 136 с.
11. Шамаєва К. І. Передслово // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 30: Зі спадщини майстрів. Книга перша / ред.-упоряд. К. Шамаєва. Київ, 2003. С. 5–7.

REFERENCES

1. Ishchenko, Yu. (1997). Reflections on the consequences of the festival that did not take place [Rozdumy pro naslidky festyvaliu, shcho ne vidbuvsia], in *Viktor Stepanovych Kosenko: a view from the 90s* [Viktor Stepanovych Kosenko: pohliad z 90-kh rokiv]. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Kiev. pp. 29–34. [In Ukrainian].
2. Lyashenko, I. (1997). A classic of Ukrainian music (instead of a preface) [Klasyk ukrainskoi muzyky (zamiest peredmovy)] in *Viktor Stepanovich Kosenko: a look from the 90s* [Viktor Stepanovych Kosenko: pohliad z 90-kh rokiv], Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Kiev. pp. 3–4. [In Ukrainian].
3. Taranchenko, O. (1997). V.S. Kosenko's trip to Donbas in the aspect of the "intelligence and time" problem [Podorozh V.S.Kosenka na Donbas v aspekti problemy «intelihentsiia i chas»] in *Viktor Stepanovich Kosenko: a look from the 90s* [Viktor Stepanovych Kosenko: pohliad z 90-kh rokiv], Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Kiev. pp. 34–39 [In Ukrainian].

4. Taranchenko, O. (2016). Viktor Kosenko: The trajectory of the artist's fate [Viktor Kosenko: Traiektoriia doli myttsia] in *Scientific Herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine Ukraine [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Iss. 115 (Vol. 1), pp. 31–52. [In Ukrainian].
5. Tymoshenko, O. (2003). Introductory word [Vstupne slovo] in *Scientific Herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine Ukraine [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Iss. 30 (Vol. 1), pp. 3–4. [In Ukrainian].
6. Shamayeva, K. (1997). To the biography of V.S. Kosenko. [Do biohrafii V.S.Kosenka] in *Viktor Stepanovich Kosenko: a look from the 90s [Viktor Stepanovych Kosenko: pohliad z 90-kh rokov]*, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Kiev, pp. 5–17. [In Ukrainian].
7. Shamaeva, K. (2005). Mytsi. Education. Time. (From archival sources). [Myttsi. Osvita. Chas. (Z arkhivnykh dzherel)] Zhytomyr: Maryna Kosenko publishing house. 136. p. [In Ukrainian].
8. Shamayeva, K. (2013). From the editorial board [Vid redaktsiinoi kolehii] in *Scientific Herald of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Iss. 101 (Vol. 2), pp. 4-10. [In Ukrainian].
9. Shamayeva, K. (2016). From Viktor Kosenko's Archive [Z arkhivu Viktora Kosenka], in *Scientific Herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine Ukraine [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Iss. 115 (Vol. 1), pp. 53–68. [In Ukrainian].
10. Shamayeva, K. (2003). Foreword [Peredslovo] in *Scientific Herald of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Iss. 30, pp. 5–7. [In Ukrainian].
11. Shamaeva, K. (2021). "24 children's pieces for piano" by Viktor Kosenko in the context of European culture [«24 dytiachi piesy dlia fortepiano» Viktora Kosenka v konteksti yevropeiskoi kultury] in *Ukraine. Europe. World. History and names in cultural and artistic reflections: materials of the Fifth International Scientific and Practical Conference. [Materialy Piatoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii.] Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music.* pp. 244–246 [In Ukrainian].

TARANCHENKO OLENA

Taranchenko Olena, Candidate (PhD) of Art Studies, Associate professor, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, professor of the History of Ukrainian Music and Musical Folklore Department (Kyiv, Ukraine).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8038-8927>

IN DIALOGUES WITH THE HERITAGE OF THE MASTERS: VIKTOR KOSENKO IN THE SOURCE STUDIES OF KIRA SHAMAYEVA

The relevance of the article is determined by the modern demand for preservation and in-depth study of national cultural heritage embodied in the individual experience of its creators. A significant contribution to the practical implementation of this problem is the long-term archival and search activity of K. I. Shamayeva. One of the central places in her source studies interests belongs to the classics of Ukrainian music of the 20th century, the exceptionally gifted musician V. S. Kosenko. The insufficient study of the composer's heritage is explained by the lack of research of his personal archive, music manuscripts and epistolary, and the lack of family documents. This requires a review and a modern approach to the artist's heritage on the basis of the latest historiographical science, reference to archival primary sources and the existing experience of their processing. **The scientific novelty** of the research is determined by the actualization of the source studies of K. Shamaieva, dedicated to the archival heritage of V. Kosenko and outstanding masters of national culture. In this perspective, the activity of the researcher was not yet the subject of a separate scientific discourse. **The purpose of the investigation** is to reveal the main stage works of K. Shamayeva, to analyze the problematic content and informative content of the found archival facts and documents. **The methodological basis** of the study was comparative-historical, analytical and biographical methods, which allowed us to classify K. Shamayeva's source studies and reveal their dynamics. The research revealed the process of developing scientific interest in K. Shamayeva's heritage of V. Kosenko. The stimulus was her practical pianistic activity, deep listening to the composer's music, followed by learning about the

essential features of V. Kosenko, the musician, the person. This prompted immersion in archival materials, careful study of documentary evidence of contemporaries, and cultural context. From the first empirical posts, the following explorations of K. Shamayeva expand to personological studies of source studies, issues of musical regionalism, biography in the understanding of national musical culture and its outstanding Masters.

Conclusions. The analysis of K. Shamayeva's source studies, dedicated to the figure of V. Kosenko, shows how the author's method and approach to collecting, selecting, and systematizing archival data is being improved. In the researcher's field of vision, there are direct and indirect, handwritten and printed sources, sheet music and verbal texts, biographical facts, testimonies of contemporaries, which are diverse in terms of types and information content. In them, through archival data, a kind of "increase of meanings" occurs in the source-based knowledge of the composer's heritage. The little-known or previously silenced facts discovered by K. Shamayeva, their verification, introduction into scientific circulation open the prospect of further scientific research into the life of the composer; provide grounds for the creation of an objective biography of V. Kosenko, awareness of the complex inner world of a brilliantly gifted musician.

Keywords: source studies of Kira Shamayeva, life work of Viktor Kosenko, archival heritage of the composer.